

Bred kritik från Steriliseringsutredningen

Regering och riksdag var anmärkningsvärt passiva

Såväl riksdag och regering som den tidigare Medicinalstyrelsen och olika yrkesgrupper får stark kritik av den statliga Steriliseringsutredningen som nu överlämnat sitt slutbetänkande till socialministern.

Under åren 1935–1975 genomfördes 63 000 steriliseringar i Sverige. Under de första 20 åren dominerade tvångsingenreppen, medan det från mitten av 1950-talet mest handlade om frivillighet, konstaterar den särskilde utredaren Carl-Gustaf Andrén.

Utredningen understryker att det finns dokumenterat att många människor känt sig djupt kränkta av att de tvingades genomgå en operation som berövade dem möjligheten att få barn.

I början av förra året lade utredningen fram ett delbetänkande, som ledde till en ny lag som ger tvångssteriliserade rätt till ekonomisk ersättning. Tills för ungefär en månad sedan hade 1 700 ansökningar kommit in till den särskilda ersättningsnämnden. Beslut hade fattats om 662 personer, varav 584 fått ersättning.

Politisk enighet

Steriliseringslagarna stiftades av riksdagen 1934 och 1941 och det skedde i stor enighet, säger utredningen.

Båda lagarna tillät under vissa förutsättningar tvångssterilisering. Enligt den första lagen kunde en sådan operation göras om personen ansågs oförmögen att förstå ingreppets innebörd (så kallad rättsinkapacitet). Den senare lagen byggde i princip på frivillighet, men de så kallade rättsinkapabla kunde fortfarande steriliseras utan samtycke.

Skälen för ett ingrepp var ras-/ arvs- hygieniska, sociala och medicinska.

Sterilisering villkor för utskrivning och abort

Av de 63 000 steriliseringarna menar utredningen att nästan hälften gjordes frivilligt, det vill säga att den opererade själv hade bett om ingreppet.

Men 6 000 av operationerna skedde under tvång, helt utan samtycke. Vart fjärde ingrepp (15 000) gjordes under

något som utredningen betecknar som tvångsliknande omständigheter. Det skedde genom att sterilisering ställdes som villkor för att en person skulle bli utskrivnen från en anstalt eller beviljas abort. I ytterligare 6 000 fall har utredningen hittat tecken på övertalning eller påtryckning.

I 4 000 fall har det inte varit möjligt att göra någon klassificering.

Nästan bara kvinnor

Av alla steriliserade var 93 procent kvinnor. I slutet av perioden dominerade den medicinska indikationen »utsläpade mödrar», då utgjorde kvinnorna 99 procent.

Största andelen män, upp till en tredjedel, förekom i början av 1940-talet då steriliseringarna främst gjordes av ras-/arvs- hygieniska skäl.

Utredningen konstaterar att ingreppen främst drabbade de svaga grupperna, de underprivilegierade. Många steriliserades för att de klassades som svagbegåvade, det vill säga sinnesslöa, efterblivna eller psykiskt utvecklingsstörda. Den typen av motiv var mycket vanliga under 1940-talet men relativt sällsynta under 1960- och 1970-talen.

Från 1960-talet tillkom arbetsin- vandrade kvinnor som en överrepresenterad grupp.

Tydliga utslag när det gäller etniska minoriteter har utredningen funnit i ett fall – de som utpekades som tattare. Den kategoriseringen användes i en del fall som skäl för sterilisering. Där- emot finns inget i utredningen som visar att steriliseringar skulle ha riktats särskilt mot samer eller zigenare.

Anmärkningsvärd passivitet

Anmärkningsvärt är det omdöme utredningen använder om att riksdag och regering inte tog något synbart intryck av att Justitieombudsmannen redan 1947 kraftigt kritiserade att man krävde sterilisering som villkor för utskrivning från anstalter. Utredningen ifrågasätter också varför statsmakterna inte tidigare initierade ändringar i lagarna när tillämpningen av dem förändrades så tydligt i mitten av 1950-talet.

Passiviteten från riksdag och regering ledde uppenbarligen till att män-

niskor steriliserades mot sin vilja även under 1960-talet och första hälften av 1970-talet, slår utredningen fast.

Även Medicinalstyrelsens (från 1968 Socialstyrelsen) hantering av steriliseringsfrågan kritiserar på flera punkter i utredningen. I första hand gäller det att myndigheten genom sina råd och anvisningar utan klart stöd i lagarna skapade möjligheter att använda taktisk övertalning och villkorat tvång. Myndigheten kritiserar även för att inte ha gett ut nya direktiv när praxis ändrades.

Olika tillämpningar

Det fanns i vårt land olikheter i hur lagarna tillämpades. På en del håll och vid vissa anstalter var steriliseringarna vanligare än på andra håll, påpekar utredningen.

Flera olika yrkesgrupper hade inflytande på steriliseringsbesluten – läkare, kuratorer, anstaltsföreståndare, tjänstemän vid barnavårdsnämnder och socialbyråer.

Någon enhetlig bild av dessa aktörers inflytande på besluten är svår att se, konstaterar utredningen. Men det tycks vara få som ställde sig principiellt avvisande till möjligheten att sterilisera människor och få som motsatte sig den praxis som förekom under de första decennierna.

En del läkare ansökte konsekvent om sterilisering

Bland läkare och personal vid så kallade sinnesslöanstalter och sjukhus tillämpades lagarna på olika sätt. En del anstaltsläkare drev frågan om sterilisering och ansökte konsekvent om sterilisering av de intagna.

Påtryckningar och indirekt tvång var på en del anstalter vanliga metoder för att få de intagna att acceptera ingreppet.

Andra anstaltsläkare skickade mycket sällan eller aldrig in steriliserings- ansökningar och tog hänsyn till om de intagna eller deras anhöriga var emot operationen.

Tom Ahlgren

Fotnot: År 1976 började en ny steriliseringslag att gälla. Sedan dess får sterilisering göras enbart på en persons egen begäran.